

Spår

LUDWIG HERING

Spår

Tre berättelser

Översättning Julian Birbrajer

ERSATZ

© Ludmiła Murawska-Péju, 2023
© Ersatz, Stockholm 2023
Originaltitel Ślady
Översättning från polska Julian Birbrajer
Redaktörer Anna Bengtsson & Ola Wallin
Korrekturläsare Ola Wallin
Omslag Håkan Liljemärker
Grafisk form & sättning Ola Wallin
Tryck Scandbook, Falun 2023
ISBN 978-91-88913-70-8

www.ersatz.se

Spår 7

Kryphålet 17

Zieleniak 83

Översättarens anmärkningar 93

De kommer ut när det fortfarande är natt och drar nytta av mörkret och smuggelmöjligheterna vid muren. De slinker igenom hål och springor mellan mur och rännsten, där man inte tror att ens en katt skulle kunna ta sig förbi. Eller så får de hjälp upp på muren av vuxna och landar på den här sidan som katter.

Just så ropade man efter dem i staden: »En katt!« ... »En katt!« – och det betydde helt enkelt »*Jude*«. Små klumpar av gyttja och rädsla. Den förestående dagens mening som hade dolts i mörkret: tiggande, jagade barn.

De kurar ända till gryningen på gatan som berövats allt liv av gettots och begravningsplatsens murar, och drar sedan nytta av den begynnande morgontrafiken för att kunna blanda sig med arbetarna och smyga iväg till stadsdelar som ligger längre bort från gettot.

Så långt bort från muren som det bara går – därifrån kommer inte ens en nitisk polis att tvinga tillbaka dem. Varför skulle han göra sig besväret med den långa vägen till gettofängelset på Geşiagatan och slösa bort dyrbar tid, fylld av lönsammare möjligheter ... som till exempel att haffa en vuxen jude.

Ett osvikligt, hundlikt krypande som fixerats i ögonen på ett hjälplöst barn: att slinka förbi, stanna, springa iväg.

Ögonen hos dessa små utmärklade ansikten – vaksamma, försiktiga, uppmärksamma – kunde skydda men lika ofta avslöja.

En liten pojke som omringats av ariska jämnåringar står tryckt mot väggen, utan att försvara sig, utan att bitas eller sparkas. Han står tyst under kören av glåpord och försöker höja blicken över huvudena på sina angripare, för att se efter om det lurar en annan fara: en polisuniform.

Han väntar på att de skall bli uttråkade av hans passivitet och bryta omringningen. Sedan går han vidare och släpar benen efter sig, taniga pinnar med knotiga, darrande knän i nötta skor av säckväv och i trasor till kläder.

De går längs hundratals gator, uppför hundratals trappor. De knackar på dörr efter dörr. Eller så sitter de kraftlösa, dåsiga, uppgivna och likgiltiga utanför husportarna och butikerna.

De vänder tillbaka på kvällen stönande av utmattning. De skramlar med sina plåtburkar, håller varsamt i rockskörten, som mellan fodret och yttertyget finurligt fyllts med mat de tiggat ihop.

Även de barn som inte längre har någon att återvända till tar sig tillbaka över gettomuren. På sommaren, när det är varmt, övernattar en del i skjulen vid lergroparna, i husruinerna eller under bar himmel, på fälten utanför stan.

Att de alltid kommer tillbaka gör kanske att de får röra sig relativt obehindrat.

På vintern kommer de tillbaka för värmens skull. I gettot har man för länge sedan rivit ut alla plankor i portgångarna, alla fönsterkarmar i trapphusen, alla trappräcken, ledstångsstolpar och många gånger själva trapporna för att elda med. Minsta hörn i gettot, varje skrymsle och källare, är fullproppade med folk. Hopträngda värmer de varandra med sin kroppsvärme. På morgonen kravlar de starkaste sig fram bland de

halvdöda och döda, för att överleva ännu en dag på andra sidan muren. De är oftast de enda familjeförsörjarna.

Mot kvällen vandrar de tillbaka längs gatorna från olika delar av staden, linkande, tafatta, likt skadeskjutna fåglar som återvänder till sina bon.

De samlas i stora skaror vid portarna som leder till gettot. De står i timmar i bitande kyla, solgass eller regn, och väntar på den nyckfulla nicken från vakterna som står där likgiltiga som stenbeläten.

Ibland går de, trötta av att vänta, till attack – hela flocken kastar sig fram i samlad tropp och lyckas ibland bryta linjen.

Barnen trycker på, »framfusiga«, »påflugna«, »odrägliga«.

De rycker fram och drar sig tillbaka. De skriker sig hesa och trötta. Och medan de försöker skydda sig mot de elaka slagskämparna håller de, som vore det tunga frukter från det förlovade landet, om rockskörten fyllda med bröd och potatis som de tiggat ihop.

Det hände inte sällan att de på polisens befallning måste kasta resultatet av en hel dags möda på en hög, i gyttjan vid muren, och gå in i gettot tomhänta, under slag av batonger och gevärskolvar.

Han skulle kunna vara sex år. Han sitter på en pall och med sina blåfrusna händer kramar han en rykande kopp. Han är lindad som en mumie i en trasig sjal med en pryddlig knut på ryggen. Han lutar huvudet bakåt, en liten faraos alldeles för tunga huvud som vilar på en trådtunn hals, med stora, utstående öron. De buktande, stora ögonlocken sjunker lätt över ögonen som inte är till någon nytta nu. Två smala linjer från

näsan ned till mungiporna skänker det genomskinliga lilla ansiktet ett stolt, invigt uttryck av moget lidande.

Han förklarar bestämt:

»Jag ska inte ljuga. Jag har faktiskt fyllt åtta år.

Mamma fick ett barn till före kriget. Pappa var frisör ... och det var som det var på jobbet: han fick äta både det ena och det andra ... och inte alltid kosher. Och barnet dog ifrån oss.

Varför ska jag säga att jag är sex när jag är åtta? Så att Herren Gud blir arg och hämnas på mig?«

Han talar med en svagt sjungande barnröst, drar ut på de sista orden. Det finns ingen tvekan i någonting han säger. Även om han inte accepterar någonting är det tydligt att ingenting förvånar honom.

Han konstaterar sakligt:

»Det viktigaste är att inte svälla upp, för då är det kört. Och för att inte svälla upp måste man äta någonting minst en gång om dagen. Men vad ska man handla för när vi redan har sålt allt vi hade ...

När bara sängen och dunbolstret fanns kvar grät mamma hela tiden och tittade på mina ben, för att se om de inte hade svullnat.

Vad hjälper det att gråta?

Och där borta kommer ingen att ge oss någonting. Här är folk inte lika giriga. Där tänker alla bara på sig själva, till och med i samma familj. Min faster och hennes barn bor hos oss. De har det allt bra!

De har en grabb som är sexton och han håller på med handdel över muren. Men de bråkar också, för han lurar henne ibland. En gång såg jag när han åt två grahamsbullar och kanske trettio gram ister i affären. Kanske femtio.

På morgonen är det världens trängsel i den affären! Det är dit smugglarna kommer för att äta och dricka te. De dricker vodka också. Ibland gick jag dit för att plocka smulor från bordet, men hur mycket smulor kan man plocka ihop? Och sedan kan någon starkare komma och knuffa bort en. Det finns så otroligt mycket bröd där! Både svartbröd och rågsiktlimpa och småbröd, till och med lejkuch, såna där stora, gula plättar, till och med två på varandra, som tegelstenar, så att de sjunker ihop.

En gång stod jag där och luktade, luktade, tills jag nickade till. När jag vaknade låg jag nedsölad i gyttjan. Jag gjorde rent mig så gott jag kunde ... så att mamma inte skulle se. Hon tvättar hela tiden, fast bara i vatten. Hon är hela tiden rädd för att vi ska få löss och svälla upp.

Så jag började också gå över till andra sidan muren, som de andra barnen. Mest är jag rädd för gatpojkar. Men nu har jag blivit klipskare: jag har några få slantar i fickan och resten gömmer jag undan. Om jag blir överfallen, så får de ta småslantarna. Sen är det inte så lätt att se på mig att jag kommer från gettot, för jag är inte lika smutsig som de andra barnen, det ser mamma till. Tidigare kände de igen mig, för jag hade en sån där >konstig< mössa. När det är mörkt i gettot är jag mest rädd för att trampa på lik. När de är täckta med papper syns de på långt håll, men inte annars.

Jag brukar ta mig ut till andra sidan genom ett sånt där hål nedtill i muren, men inte på tillbakavägen, för det hänger alltid en massa poliser där, och då måste jag gå till vaktposten på Gęsiagatan. Ibland kommer jag tillbaka tidigt, före de andra barnen, och ser efter om det kanske står en anständig tysk på vakt.

Hur jag kan se det...? Jamen, på ögonen, hur annars...! Fast det är ändå svårt att gissa rätt och jag tar fel ibland... Jag går fram till honom, och så får jag en jäkla spark!«

Den brungrå kattungen lurar länge vid spisen och hoppar plötsligt fram mot det lösa snöret på barnets lilla sko. Pojken ler, ställer ifrån sig koppen, böjer sig sakta ned, stönar av ansträngning och lyfter upp kattungen i knät.

»Vi hade också en katt. Vi hade allt, till och med en elektrisk koppvärmare.

Om pappa levde så skulle allt vara annorlunda, för vad kan lilla mamma klara av alldeles ensam?

Det blåste ordentligt i natt, mamma var vaken och hörde att ett litet fönster på vinden stod öppet och slog. Hon steg snabbt upp för att gå dit och ta ut det, men där samlades genast annat folk som knuffade bort henne och någon annan tog fönstret med sig. Hon skrek att det inte var rättvist, att det var hon som hade hört det först, men vad hjälper det...? Där måste man vara stark.

Min pappa var stark. Han brukade svänga runt med mig utanför frisersalongen: jag höll mig fast i en käpp, pappa snurrade runt och jag flög i luften. Men en gång släppte jag taget, föll i marken och var helt borta. När jag vaknade till igen hörde jag hans skrik! Och jag var tvungen att lugna pappa att det inte var någon fara med mig.

Nu när jag går förbi platsen kan jag knappt tro att allt det där hände på riktigt. Jag är så trött ibland, så trött, och jag tänker på hur bra det var då när jag föll och inte kände någonting alls.

En gång träffade jag en man på Grójeckagatan. Han stod ensam på busshållplatsen och gatan var fortfarande helt tom.

Han tittade på mig så där konstigt att jag blev rädd för att gå förbi. Det är säkert en dålig människa, tänkte jag för mig själv. Men jag var rädd att genast springa iväg, så jag gick fram till honom, jag bad inte om någonting, bara frågade artigigt vad klockan var. Och sedan började jag gå därifrån, sakta, sakta. Men jag hörde att han följde efter mig snabbt, och jag blev ännu räddare. Men det hände ingenting. Han kom i fatt, lyfte upp mig i sina armar... (han lyfte på riktigt upp mig i sina armar!) och bar hem mig till sig. Han gav mig frukost, badade mig, lade mig i sängen... (han lade mig på riktigt i sängen!) och jag somnade. När jag vaknade var det redan sent, så jag kunde inte gå tillbaka och måste övernatta där.

Jag sade till honom att jag hade trott att han var en dålig människa. Då blev han så förvånad att han rodnade: >Trodde du verkligen det, gjorde du det?< och sade: >Då är det säkert så.< Men det är inte sant, han är säkert god.«

Barnets leende dör sakta bort, stramar över de lidande rynkorna.

»Men den natten var jag jätterädd för att jag inte var hemma, så jag kunde inte sova alls. Jag tänker aldrig mer övernatta på den här sidan. Jag är rädd att något viktigt ska hända där borta när jag inte är där.«

Han kom tillbaka i tid.

Den natten kom inga barn ut genom muren. Den stora likvideringen av gettot och deportationerna började i juni 1942.

Vaktposterna vid muren fick förstärkning. Soldater i svarta uniformer med sadelgjordsbälten placerades ut med täta mellanrum. De var visst letter. Innanför muren pågick aktionen. Man hörde skottsallvar i luften, människorna uppmana-

des att lämna sina hus. Det hördes skrik, gråt och ett myllrande sorl från dem som föstes ihop till »selektionen«. Det hördes enstaka knallar av dödliga gevärsskott mot dem som låg på marken. Rakt ned i kullerstenen. Smattret av maskin-gevärssalvor ville aldrig ta slut.

Ut från Stawkigatan strömmade under en lång, stekhet dag ett följe av halvdöda människor, i riktning mot stickspåren, mot en lång rad väntande godståg.

Ett jämmerskri som mångfaldigades av fasan i tusentals ögon stängdes in i de klorstinkande tågagnarna.

Begravningsplatsens och vaktpostens grindar öppnades emellanåt och snuddade vid varandra. Bakom deras genom-siktliga gallerverk av järn jagades skaror av skräckslagna människor mot döden.

På nätterna upphörde inte smattret där borta ens för ett ögonblick. På morgonen spolade den judiska polisen med vattenkannor bort blodet som hade läckt ut från vagnarna, och sedan öste de över gatan ett tjockt lager sand som snabbt sög upp den röda vätskan.

Ibland drevs också mindre grupper den vägen för vidare transport.

Vid ett tillfälle ryckte en tysk vakt ut ett barn som tultade bredvid sin mamma från en grupp kvinnor som fördes bort. Barnets mamma drogs med i gruppen som snabbt drevs vidare längs Okopowagatan.

Från gettoporten är det kanske hundra steg i en rak linje längs muren, sedan viker muren av och perspektivet stängs.

Kvinnan gick baklänges medan hon tittade på sitt barn. Hon snubblade, föll omkull. En tysk sparkade till henne, hon reste sig från marken och fortsatte gå baklänges, i takt med

den jagade skarans fotsteg, utan att slita blicken från porten. Hundra steg ... sedan svänger muren.

Det snöar. Gettots bleka, platta landskap böljar i poröst rosa, ruinhögarnas färg. Här och var sticker sönderbrutna armeringar och järnkonstruktioner fram. På Stawkigatan rostar under snötäcket ett fält av sängar som släpats ut från hus som inte längre finns. En bit bort syns kastruller och kärl upp-radade som såbäddar och missfärgas i den fuktiga snön. I tystnaden kan man höra den blanka emaljen knäppa när den flagnar i kylan. Ett rassel av plåtkransar hörs – en man rycker loss en barnvagn ur härvan av ogräs.

Muren och portgrinden mittemot begravningsplatsen är täckta av snö. Genom en stor rämna mot idrottsplatsen bredvid begravningsplatsen kan man se barn åka pulka på kullar av jord som blivit över när groparna fyllts igen.

Orden och skratten studsar som bollar mot murarna som perforerats av kulhål.

Tysta ligger gravarna som böljade i tre dagar, skrek i tre dagar, innan de stelnade.

Platsen – som sårats av blicken från modern som skilts från sitt barn – blöder inte.

En fin, tät snö faller. Himlen, jorden och gettot som jämnats med marken skälver likt trycksvärtan på ett sönderfallande pappersark.

Lódz, 1946